Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 2026, Vol. 45, Br. 3, str.

Pregledni rad
DOI: 10.47152/ziksi2026034
UDK:

Naloženo lečenje zavisnosti i terapijska svojstva propisa: Normativni okvir i izvršenje u Srbiji

Olga Tešović[1]

Pravosudna akademija, Beograd, Srbija

Uvod. Terapijska jurisprudencija ispituje terapijska i antiterapijska svojstva pravnih normi, a novija teorija probacije predlaže da se sam pravni sistem uvrsti u princip responzivnosti, kao njegov spoljašnji činilac. Način na koji je uređeno izvršenje obaveze lečenja zavisnosti time prestaje da bude tehničko pitanje i postaje činilac koji određuje domet same mere. *Cilj.* Rad ispituje da li domaći režim izvršenja obaveza lečenja zavisnosti stvara uslove pod kojima naloženo lečenje može da proizvede promenu. *Metod.* Normativno-dogmatska analiza domaćih propisa izvedena je kroz matricu terapijske jurisprudencije i procesne pravičnosti, uz sekundarnu analizu domaćih empirijskih istraživanja, uporednopravnu analizu rešenja u Nemačkoj, Austriji, Engleskoj i Velsu, kao i u Hrvatskoj, te pregled novije literature o radnom savezu i kvazi-prinudnom lečenju. *Rezultati.* Domaće pravo poznaje tri koloseka naloženog lečenja zavisnosti, ali su dva terapijski osmišljena praktično neupotrebljena, dok se onaj koji se primenjuje svodi na kratkotrajnu institucionalizaciju posle koje osuđeni odlazi u zatvor. Zapažanja stručnjaka o dvema gotovo istovetnim merama bezbednosti, koje se razlikuju po kriterijumu trajanja, ukazuju na različite motivacione učinke pravne konstrukcije, pa se antiterapijsko dejstvo propisa može sagledati i unutar domaćeg prava. *Zaključak.* Ključna teškoća nije sama prinuda, nego nejasnoća uloga koju propis proizvodi unutar prinudnog okvira. Predložene izmene pretežno su izvodljive podzakonskim aktom i usklađene su sa pravcem evropske politike i reformskim ciljevima Srbije u okviru Poglavlja 23.

KLJUČNE REČI: zavisnost / naloženo lečenje / terapijska jurisprudencija / procesna pravičnost / probacija / radni savez

Korespondencija: otolgates@gmail.com; Pravosudna akademija, Beograd
[1] ORCID https://orcid.org/0009-0005-3121-8752

ONLINE FIRST

Uvod

Zavisnost od psihoaktivnih supstanci pravo zatiče u nezgodnom položaju. Ona je istovremeno zdravstveno stanje i okolnost koja objašnjava vršenje krivičnih dela, pa pravni poredak mora da odluči hoće li je lečiti, sankcionisati ili oboje. Rasprava o tome obično se zaustavlja na opravdanosti prinude; ovaj rad polazi drugim putem.

Terapijska jurisprudencija, pravac koji od kraja osamdesetih godina ispituje terapijska i antiterapijska svojstva pravnih normi i institucija (Wexler, 1990; Winick & Wexler, 2003), pokazuje da propis može delovati suprotno svojoj deklarisanoj svrsi, a da se to iz njegovog teksta uopšte ne vidi. Hercog-Evans (Herzog-Evans, 2016) je taj uvid unela u teoriju tretmana učinilaca, predloživši da se sam pravni sistem prizna kao spoljašnji činilac responzivnosti.

Pitanje tada nije da li je naloženo lečenje opravdano, nego da li je propis na osnovu kojeg se ono izvršava sposoban da proizvede uslove pod kojima lečenje deluje. Teza rada je da izvor teškoće nije prinudni karakter obaveze nego nejasnoća uloga unutar prinudnog okvira. Novija istraživanja pokazuju da se radni savez razvija i u nadzornom odnosu, pod uslovom da su ciljevi i granice od početka jasni obema stranama. Domaći propisi tu jasnoću onemogućavaju, a da bi se to pokazalo nije potrebno izlaziti izvan domaćeg prava: ono samo sadrži dve gotovo istovetne mere (mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i obaveznog lečenja alkoholičara iz čl. 83. i 84. Krivičnog zakonika, u daljem tekstu: KZ, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024 i 63/2026) koje se razlikuju u jednom jedinom elementu konstrukcije i taj element proizvodi suprotne učinke na motivaciju za lečenje.

Nakon teorijskog okvira prikazuju se tri koloseka naloženog lečenja u domaćem pravu, potom se njihova antiterapijska svojstva analiziraju kroz odredbe i kroz raspoložive empirijske nalaze, zatim se izlaže uporedna i evropska perspektiva, a rad se zaključuje predlozima za dopunu zakonskog okvira i, pretežno, za podzakonsko uređenje izvršenja: određivanje nosioca izvršenja mere, postupak i rokove upućivanja na tretman, sadržinu izveštaja poverenika i evidentiranje ishoda.

Rad kombinuje normativno-dogmatsku analizu domaćih propisa, sekundarnu analizu domaćih empirijskih istraživanja i uporednopravnu analizu. Izbor uporednih sistema (Nemačka, Austrija, Engleska i Vels,

ONLINE FIRST

Hrvatska) je namerni teorijski uzorak, pregled literature ciljan, a važeće verzije propisa proverene su zaključno sa avgustom 2026. godine. Analiza je vođena sa tri pitanja, izvedena iz teorijskog okvira izloženog u nastavku: prvo, da li propis omogućava osuđenom da unapred zna šta se od njega traži i šta mu se zauzvrat obezbeđuje; drugo, da li razlikuje neispunjenje pripisivo njemu od neispunjenja pripisivog sistemu; i treće, da li uspeh čini pravno vidljivim jednako kao neuspeh.

Teorijski okvir

Terapijska svojstva propisa i princip responzivnosti

Terapijska jurisprudencija nastala je iz zapažanja da pravni sistem, zamišljen da unapredi oporavak, neretko proizvodi suprotan učinak, te da se propisi i postupci mogu vrednovati i prema svojim psihološkim posledicama, bez odstupanja od zahteva pravičnog postupka (Wexler, 1990). Pravac je razvijen u pravu mentalnog zdravlja, a potom proširen na krivično pravo i na posebne sudove specijalizovane za određene učinioce ili određena krivična dela, tzv. sudove za rešavanje problema (engl. problem-solving courts) (Bajović, 2010; Winick & Wexler, 2003).

Za probaciju ga je razradila Hercog-Evans (2016), a u kasnijem radu ista autorka sudske postupke ocenjuje kroz optiku legitimnosti pravde i terapijske jurisprudencije (Herzog-Evans, 2024). Ovaj rad tu optiku okreće ka propisima o izvršenju i iz nje izvodi analitičku matricu primenjenu u nastavku.

Pravni radni savez

Radni savez, kako ga je formulisao Bordin (Bordin, 1979), obuhvata saglasnost o ciljevima, saglasnost o zadacima i vezu između učesnika, pri čemu se snaga saveza smatra jednim od važnih korelata ishoda. Sva tri elementa pretpostavljaju pregovaranje. Ros i saradnici (Ross et al., 2008) pokazali su da se konstrukt ne može bez ostatka preneti na rad sa osuđenima, jer u forenzičkom kontekstu postoji treća strana, sistem izvršenja, čiji ciljevi ne moraju biti istovetni ciljevima klijenta. Most između ta dva plana gradi Hauzion (Howieson, 2023), tvrdeći da postupak koji je procesno pravičan, koji gradi poverenje i ostavlja prostor samoodređenju stvara u pravnom odlučivanju dinamiku srodnu

ONLINE FIRST

terapijskom savezu, te da se prisustvo takvog pravnog radnog saveza može koristiti kao merilo terapijske vrednosti postupka. Pitanje se time pomera sa toga koliko je nalog prinudan na to koliko je postupak razumljiv, predvidiv i pošten. Do srodnog zaključka dolaze Kajzer i Holtfreter (Kaiser & Holtfreter, 2016), povezujući procesnu pravičnost i terapijsku jurisprudenciju u objašnjenju poštovanja obaveza kod specijalizovanih sudskih programa, pod kojima se u toj literaturi podrazumevaju upravo sudovi za rešavanje problema, poput sudova za droge (engl. drug courts), u kojima sud neposredno i periodično prati tok lečenja i ponašanje učinioca; takvi programi u domaćem pravu ne postoje.

Nalazi istraživanja o naloženom lečenju

Empirijski nalazi podupiru takvo pomeranje. Sturm i saradnici (Sturm et al., 2022) pratili su razvoj radnog saveza između probacionih službenika i osuđenih i utvrdili da je na početku nadzora za obe strane najistaknutije pitanje bila jasnoća u pogledu ciljeva i ograničenja, a da se posle tromesečnog perioda odnos razvio u odnos poverenja; prinudni okvir, dakle, ne isključuje savez. Sturm i Menger (Sturm & Menger, 2026) na uzorku od 176 parova probacioni službenik-klijent pokazuju da je radni savez povezan sa recidivizmom, najsnažnije kada se ocene obeju strana uzmu zajedno.

Pregledi ishoda vode istom zaključku posrednim putem. Tomlin i saradnici (Tomlin et al., 2024) sistematskim pregledom četrdeset pet publikacija objavljenih između 1988. i 2023. godine o obaveznom lečenju zavisnosti u nemačkim ustanovama za odvikavanje (nem. Entziehungsanstalt), forenzičko-psihijatrijskim ustanovama van zatvorskog sistema u kojima se izvršava mera iz § 64. nemačkog Krivičnog zakonika (Strafgesetzbuch, StGB, BGBl. I S. 3322), utvrdili su da su ishodi u pogledu okončanja tretmana, recidivizma i ponovne upotrebe supstanci izrazito neujednačeni, uz nalaz da je dokazna osnova mešovita. Verb i saradnici (Werb et al., 2016) su utvrdili da dokazi u celini ne potvrđuju bolje ishode prinudnog lečenja, a Stivens i saradnici (Stevens et al., 2006) su na uzorku od 845 osoba pokazali da lica upućena pod pravnom prinudom doživljavaju veći pritisak, ali da to ne vodi ni većoj, ni manjoj motivaciji. Obazrivost je pri tom nužna iz dva razloga: Klag i saradnici (Klag et al., 2005) upozoravaju na metodološku slabost zaključaka o delotvornosti pravne prinude, a Vajld (Wild, 2006) pokazuje da se pravni status i doživljeni pritisak u ovoj literaturi neopravdano izjednačavaju.

ONLINE FIRST

Prinuda se pokazuje kao mehanizam čiji ishod određuju činioci izvan nje same: kvalitet tretmana u koji se upućuje i jasnoća uloga onih koji ga sprovode. Oba su svojstva pravnog uređenja izvršenja, a ne svojstva korisnika.

Tri koloseka naloženog lečenja u domaćem pravu

Domaće pravo poznaje tri odvojena puta kojima lice sa problemom zavisnosti može biti upućeno na lečenje uz kaznu ili umesto nje, a ta ponuda pokazaće se kao deo problema. Rešenja koja se u radu analiziraju odnose se na punoletne učinioce. Naloženo lečenje zavisnosti moguće je i prema maloletnicima, u skladu sa Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Službeni glasnik RS“, br. 85/2005): kao vaspitni nalog, u okviru primene načela oportuniteta (čl. 7), kao posebna obaveza (čl. 14) i kao mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, odnosno alkoholičara. Zbog posebnih načela maloletničkog krivičnog prava ta rešenja zahtevaju zasebnu analizu, pa se rad usmerava na punoletna lica.

Diverzija: obaveza uz odlaganje krivičnog gonjenja

Član 283. stav 1. tačka 5. Zakonika o krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 i 62/2021) dopušta javnom tužiocu da odloži krivično gonjenje ako osumnjičeni prihvati da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga, najduže godinu dana, a nadzor nad izvršenjem obavlja poverenik (st. 2). Institut je konstrukcijski gotovo istovetan austrijskoj diverziji iz § 35. Zakona o opojnim sredstvima (Suchtmittelgesetz, SMG, BGBl. I Nr. 112/1997), uključujući i element pristanka.

Zaštitni nadzor uz uslovnu osudu

Zaštitni nadzor sud može odrediti u presudi kojom izriče uslovnu osudu (čl. 72. st. 2. KZ). Zaštitni nadzor može obuhvatati jednu ili više obaveza nabrojanih u članu 73. KZ, među kojima su i uzdržavanje od upotrebe droge ili alkoholnih pića (čl. 73. tačka 7. KZ), lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi (čl. 73. tačka 8. KZ) i posećivanje određenih profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova uz postupanje po njihovim uputstvima (čl. 73. tačka 9. KZ). Nabrojane obaveze sadržinski

ONLINE FIRST

odgovaraju onome što engleski sistem uređuje kroz posebne zahteve lečenja uz nalog u zajednici. Član 76. KZ daje sudu stepenovan izbor reakcije na neispunjenje jedne ili više obaveza određenih uz uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom: opomenu, zamenu obaveza, produženje nadzora ili opoziv uslovne osude.

Mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana

Mera bezbednosti iz člana 83. KZ izriče se učiniocu koji je krivično delo učinio usled zavisnosti od upotrebe opojnih droga i kod kojeg postoji ozbiljna opasnost da će usled te zavisnosti i dalje vršiti krivična dela. Izvršava se u zavodu za izvršenje kazne ili u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi i traje dok postoji potreba za lečenjem, ali ne duže od tri godine, a kada je izrečena uz novčanu kaznu, uslovnu osudu, sudsku opomenu ili oslobođenje od kazne, izvršava se na slobodi i ne može trajati duže od dve godine. Zakonski naziv mere zadržava izraz koji savremena klinička terminologija ne koristi, što pokazuje terminološki raskorak između normativnog i zdravstvenog okvira.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija („Službeni glasnik RS“, br. 55/2014 i 35/2019) u članu 12. propisuje da Uprava za izvršenje krivičnih sankcija organizuje, sprovodi i nadzire izvršenje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom i mere obaveznog lečenja narkomana. Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera („Službeni glasnik RS“, br. 55/2014 i 87/2018) potom u članu 5. taksativno nabraja poslove izvršenja: zaštitni nadzor je među njima, mera bezbednosti nije. Ostaje rezidualna odredba o drugim poslovima od značaja za izvršenje, koja nadležnost pretpostavlja umesto da je konstituiše. Krivični zakonik, dakle, predviđa izvršenje mere na slobodi (čl. 83. st. 5. KZ), a propis o izvršenju u zajednici za nju ne predviđa nosioca.

Element saglasnosti u domaćem propisu ipak postoji. Pojedinačni program postupanja izrađuje se, prema članu 10. istog zakona, u saradnji sa osuđenim, koji ga prihvata potpisom pošto je upoznat sa posledicama neizvršenja. Struktura je formalno bliska saglasnosti o ciljevima i zadacima iz Bordinovog modela, ali je svedena na potpis na dokumentu koji sastavlja poverenik, bez ijedne uzvratne obaveze na strani sistema.

ONLINE FIRST

Antiterapijska svojstva domaćeg režima

Dva terapijska koloseka sa marginalnom primenom

Postojanje tri mehanizma ne znači i njihovu primenu. Obaveza podvrgavanja odvikavanju od alkohola ili opojnih droga činila je u periodu 2015–2020. svega 0,3% svih obaveza kojima je uslovljeno odlaganje krivičnog gonjenja, dok je uplata novčanog iznosa u humanitarne svrhe činila 83,2% (Kolaković-Bojović et al., 2022). Podaci ne pokazuju stopu primene među licima kod kojih je indikacija postojala, ali pokazuju izrazitu marginalnost te obaveze u strukturi oportuniteta. Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom stoji još gore: u ukupnoj masi vanzavodskih sankcija i mera izvršenih 2020. godine ne dostiže ni pola procenta, a Upravi za izvršenje krivičnih sankcija je te godine na izvršenje dostavljeno devetnaest takvih odluka. Iz iste analize dolazi i nalaz da su poverenici koji su sprovodili taj nadzor ocenili korektivni učinak sankcije većim nego kod ostalih vanzavodskih mera, obrazlažući to time što osuđeni godinama radi na uklanjanju uzroka koji su ga doveli do krivičnog dela. Sankcija koju praktičari smatraju najdelotvornijom istovremeno je ona koja se gotovo i ne izriče.

Kolosek koji se koristi

Mera bezbednosti bila je, prema dostupnim podacima, znatno zastupljenija. Od 3.745 lica prema kojima je u periodu 2013–2017. izvršena neka mera medicinskog karaktera, njih 1.652, odnosno 44,1%, bilo je na obaveznom lečenju narkomana (Međedović et al., 2019). Podaci o trajanju, međutim, otkrivaju šta se pod tim imenom zaista sprovodi: prosečno 4,54 meseca, uz zakonski maksimum od tri godine, dok je prosečno čekanje od pravnosnažnosti odluke do početka primene mere iznosilo 8,71 mesec. Osuđeni je, drugim rečima, na lečenje čekao duže nego što bi se lečio, a po prestanku mere 83,4% lica upućeno je u kazneno-popravnu ustanovu na izdržavanje ostatka kazne.

Podaci o izvršenju mera medicinskog karaktera na slobodi nisu bili dostupni ni za jednu ustanovu osim jedne specijalne zatvorske bolnice, u kojoj su četiri lica bila na obaveznom lečenju narkomana na slobodi u periodu obuhvaćenom tim istraživanjem (2013–2017). Odsustvo podatka i samo je nalaz: što se ne evidentira odvojeno, ne postoji kao predmet praćenja.

ONLINE FIRST

Ista mera, jedna razlika u konstrukciji, suprotan učinak

Najuverljiviji dokaz da pravna konstrukcija oblikuje terapijski proces ne dolazi iz uporednog prava nego iz srpskih bolnica. Mera obaveznog lečenja narkomana može, kada je izrečena uz kaznu zatvora, trajati i duže od te kazne, do najviše tri godine, dok mera obaveznog lečenja alkoholičara ne može trajati duže od izrečene kazne. Sve ostalo kod dveju mera je gotovo identično.

Stručnjaci jedne od ustanova u kojima se obe mere izvršavaju opisuju posve različite učinke. Za lica na obaveznom lečenju narkomana navode da neretko postižu bolji uspeh od pacijenata bez sudske mere, upravo zato što unapred znaju da lečenje traje dok lekari ne procene da potreba više ne postoji. Za lica na obaveznom lečenju alkoholičara isti stručnjaci navode da nemaju kontrolu nad procesom lečenja, jer je njegovo prekidanje unapred određeno, da pacijenti to znaju i da to negativno deluje na njihovu motivaciju (Međedović et al., 2019). Isto se javlja i u obrnutom smeru: kada sud odredi trajanje mere kraće od zakonskog maksimuma, motivacija opada i lica čekaju da mera istekne.

Reč je o zapažanjima kliničara iz jedne ustanove, ne o kontrolisanom poređenju, pa ih treba uzeti sa rezervom. Ipak, obe mere sprovode se u istom sistemu i po srodnom terapijskom obrascu, a razlikuju se u kriterijumu trajanja, pa su zapažanja stručnjaka konzistentna sa pretpostavkom da pravna konstrukcija trajanja utiče na spremnost za tretman. Reč je o ilustraciji, ne o dokazu uzročnosti, ali i takva ilustracija čini opipljivim ono što terapijska jurisprudencija naziva antiterapijskim svojstvom norme.

Ovlašćenje da se otkrije, bez ovlašćenja da se leči

Isti obrazac ponavlja se u propisu o izvršenju. Prema članu 53. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, kod uslovnog otpusta poverenik je ovlašćen da obavi testiranje na prisustvo psihoaktivnih supstanci ako osnovano sumnja da se osuđeni ne pridržava obaveze uzdržavanja, a odbijanje testiranja smatra se neispunjenjem obaveze. Zakonodavac je, dakle, propisao osnov sumnje, izvore saznanja, radnju provere i pravnu posledicu.

Nijedna odredba istog zakona povereniku, međutim, ne daje ovlašćenje niti mu nameće obavezu da obezbedi lečenje. Član 54. propisuje da je

ONLINE FIRST

osuđeni dužan da se uključi u tretman u odgovarajućem savetovalištu ili ustanovi, ali je obaveza postavljena isključivo na njegovoj strani. Kod zaštitnog nadzora ni toga nema: članovi 34. do 37. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera ne sadrže nijednu odredbu o supstancama, a član 35. istog zakona propisuje da poverenik po potrebi uspostavlja saradnju sa ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite. Sami poverenici navode da ne raspolažu mehanizmima provere uzdržavanja i da lice ne mogu uputiti na testiranje, te ukazuju na potrebu unapređenja saradnje sa zdravstvenim sistemom (Kolaković-Bojović et al., 2022).

Nasuprot tome, program pomoći posle izdržane kazne, koji lice prihvata dobrovoljno, u članu 57. stav 1. tačka 6. izričito predviđa podršku u uzdržavanju od opojnih droga i alkohola. Zakon, dakle, propisuje podršku tamo gde nema prinude, a prinudu tamo gde ne propisuje podršku. Poruka koju šalje osuđenom jednoznačna je: sistem raspolaže sredstvima da utvrdi njegov neuspeh, ali nijednim da doprinese njegovom uspehu. Prvo pitanje iz matrice time ostaje bez potvrdnog odgovora.

Neuspeh bez adrese

Član 36. stav 3. i 4. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera obavezuje poverenika da sud obavesti ako osuđeni ne ispunjava obaveze, uz navođenje razloga, i da dostavi izveštaj o okolnostima koje bitno utiču na sprovođenje programa. Formulacija je dovoljno široka da obuhvati i okolnosti na strani sistema, ali poverenika ne obavezuje izričito da o njima izveštava (na primer, da tretman nije bio dostupan ili da ustanova nije primila osuđenog), a poverenik bez propisanog kanala prema zdravstvenoj ustanovi po pravilu neće ni znati zašto tretman nije otpočeo ili je prekinut.

Stepenovani instrumentarijum iz člana 76. Krivičnog zakonika time postaje nesprovodiv, jer izbor između opomene, zamene obaveza, produženja nadzora i opoziva pretpostavlja odgovor na pitanje da li obaveza nije ispunjena zato što je osuđeni nije poštovao ili zato što mu tretman nije bio obezbeđen. Izveštaj koji taj odgovor ne sadrži usmerava sud ka onome što je najlakše dokazivo, a to je izostanak dolaska, pa se neuspeh sistema normativno pripisuje osuđenom. Time i drugo pitanje iz matrice ostaje bez potvrdnog odgovora. Isto mešanje javlja se i kod uslovnog otpusta posle mere bezbednosti, gde zakonodavac obavezuje sud da ceni uspeh lečenja osuđenog, stapajući činioce zdravstvenog stanja sa onima koji se tiču njegovog vladanja (Kolaković-Bojović, 2017); na

ONLINE FIRST

dvojnu prirodu mera medicinskog karaktera, koja to omogućava, ukazivano je i ranije (Stojanović, 2014).

Treće pitanje iz matrice, da li propis uspeh čini pravno vidljivim jednako kao neuspeh, takođe ostaje bez potvrdnog odgovora. Neispunjenje obaveze zakon vezuje za razrađen instrumentarijum posledica, od opomene do opoziva, dok se uspešno izvršavanje nigde ne propisuje kao sadržina upoznavanja osuđenog sa njegovim položajem, iako član 37. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera povereniku nalaže da na osnovu ostvarenog uspeha u izvršenju zaštitnog nadzora sudu predloži zamenu ili ukidanje pojedinih obaveza. Uz to, mere medicinskog karaktera koje se izvršavaju na slobodi ne evidentiraju se odvojeno, pa uspeh ostaje nevidljiv i kao predmet praćenja.

Uporedna i evropska perspektiva

Četiri rešenja

Zakonom o preuređenju sankcionog prava (Gesetz zur Überarbeitung des Sanktionenrechts, BGBl. 2023 I Nr. 203) izmenjen je § 64. nemačkog Krivičnog zakonika, sa dejstvom od 1. oktobra 2023, nakon što se učestalost izricanja te mere od 2007. udvostručila (Kinzig, 2024). Ulazni uslov sada zahteva poremećaj upotrebe supstanci usled kojeg je nastupilo i traje trajno i teško narušavanje životnog funkcionisanja, zdravlja ili radne sposobnosti, čime je pravni pojam vezan za kliničku dijagnostičku kategoriju. Baur i Kverengeser (Baur & Querengässer, 2024) reformu ocenjuju kao polovičnu i upozoravaju na zahtev za prognozom uspeha lečenja u pojedinačnom slučaju, ističući da se takav ishod ne može pouzdano predvideti.

Austrijski Zakon o opojnim sredstvima sprovodi načelo terapije umesto kazne na više procesnih tačaka: tužilac i sud mogu privremeno obustaviti postupak (§ 35 i § 37), a nakon osude sud može odložiti izvršenje kazne radi sprovođenja zdravstvene mere (§ 39). Najzanimljiviji je § 40, koji po uspešno okončanoj terapiji omogućava naknadni uslovni oprost kazne (nem. nachträgliche bedingte Strafnachsicht), pa osuđeni ulazi u lečenje i sa izgledom na poboljšanje položaja, a ne samo sa pretnjom pogoršanja.

U engleskom sistemu obaveza lečenja postoji kao jedan od zahteva koji se mogu vezati za nalog u zajednici, prema članu 201. i Prilogu 9 (delovi

ONLINE FIRST

10. i 11.) engleskog Zakona o odmeravanju kazne (Sentencing Act 2020, c. 17), koji predviđa odvojene zahteve za droge i za alkohol.

Hrvatsko rešenje je za domaću raspravu najinstruktivnije, jer polazi od iste konstrukcije. Obavezno lečenje od zavisnosti uređeno je članom 69. Kaznenog zakona (Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24 i 136/25) kao sigurnosna mera koja se može izreći i uz sankcije koje se izvršavaju u zajednici, a izvršava se u zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi izvan zatvorskog sistema, pri čemu zakon izričito predviđa i mogućnost izvršenja u terapijskoj zajednici. Nadzor je poveren probacionoj službi (Kovčo Vukadin & Špero, 2015), a Pravilnikom o načinu obavljanja probacijskih poslova (Narodne novine, br. 68/2019 i 81/2021) uređeno je i ono što u srpskom sistemu izostaje: nadzor nad izvršavanjem te mere u nadležnosti je probacione kancelarije (čl. 18), a na izvršavanje se na odgovarajući način primenjuju pravila o odvikavanju od zavisnosti kao posebnoj obavezi (čl. 19. u vezi sa čl. 14), po kojima probacioni službenik prilikom upućivanja lekaru dostavlja uputnicu za izvršavanje, prepis sudske odluke i nalaze veštačenja. Postoji, dakle, pisani protokol koji uređuje ko koga upućuje i sa kojom dokumentacijom.

Hrvatsko iskustvo ne treba idealizovati. Antolović i saradnici (2021), analizirajući srodnu sigurnosnu meru u nadležnosti probacione službe, konstatuju da osoba sa akutno izraženim simptomima zavisnosti nije u stanju da usvoji tretmanske sadržaje, pa nakon trijaže neće biti uključena u program. I sistem sa razrađenim protokolom time priznaje granicu naloga: on obezbeđuje dolazak, ali ne proizvodi sposobnost za terapijski rad. Ilije i saradnici (Ilie et al., 2024) su anketom među rumunskim probacionim službenicima mapirali iste prednosti i slabosti u sistemu bliskom srpskom.

Sva četiri sistema vezuju ulazak u lečenje za neku formu stručne procene stanja, razlikuju posledicu nepoštovanja obaveze od ocene terapijskog ishoda i, izuzev nemačkog stacionarnog modela, propisuju postupak upućivanja. U srpskoj koloni nosilac izvršenja nije propisan za meru iz člana 83. Krivičnog zakonika, postupak upućivanja nije uređen, a uspeh je pravno relevantan samo posredno i bez obaveze da osuđeni o tome bude upoznat.

ONLINE FIRST

Tabela 1

Uporedni prikaz naloženog lečenja zavisnosti u četiri pravna sistema i u Srbiji

	Nemačka (§ 64. StGB)	Austrija (SMG)	Engleska i Vels	Hrvatska (čl. 69. KZ)	Srbija
Procesna faza	Presuda	Tužilaštvo, sud, izvršenje	Presuda	Presuda	Tužilaštvo i presuda
Pravna priroda	Mera bezbednosti	Diverzija i odlaganje izvršenja	Zahtev uz nalog u zajednici	Sigurnosna mera	Diverzija, obaveza uz zaštitni nadzor i mera bezbednosti
Ulazni kriterijum	Poremećaj upotrebe supstanci; delo pretežno iz sklonosti	Zavisnost i spremnost na lečenje	Zavisnost, podobnost i pristanak	Delo pod odlučujućim dejstvom zavisnosti	Zavisnost i opasnost od daljeg vršenja dela; pristanak samo kod diverzije
Nosilac izvršenja u zajednici	Nije primenljivo (stacionarni model)	Zdravstvena ustanova po nalogu suda	Probacija uz zdravstvenu službu	Probaciona služba	Nije propisan za meru iz čl. 83. KZ
Propisan postupak upućivanja	Nije primenljivo	Da	Da	Da, podzakonskim aktom	Ne
Uspeh pravno relevantan u korist osuđenog	Uračunavanje u kaznu	Naknadni uslovni oprost kazne (§ 40. SMG)	Uredno okončanje naloga	Prestanak mere	Posredno: prestanak mere i predlog poverenika (čl. 37), bez obaveze upoznavanja osuđenog

ONLINE FIRST

Evropski okvir i obaveze iz procesa pristupanja

Materija je predmet posebne linije evropske politike. Evropska komisija je 2016. mapirala alternative prinudnim sankcijama za krivična dela u vezi sa drogama u svim državama članicama (European Commission, 2016), a Savet Evropske unije je 2018. usvojio zaključke kojima poziva države članice da takve mere delotvorno primenjuju te da prate i evaluiraju njihovu primenu (Council of the European Union, 2018). Zaključci poimenično navode obustavu gonjenja i uslovnu osudu uz lečenje, dakle upravo ona dva domaća koloseka sa marginalnom primenom, a konstatuju i da su podaci potrebni za evaluaciju takvih mera ograničeni. Nalaz ovog rada o odsustvu evidencije time dobija evropski pandan. Za Srbiju to nije samo uporedni podatak, jer je razvoj sistema vanzavodskih sankcija deo obaveza iz Revidiranog akcionog plana za Poglavlje 23 i iz Strategije razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija za period 2022–2027. godine („Službeni glasnik RS“, br. 142/2022), na šta se ukazuje i u domaćoj analizi (Kolaković-Bojović et al., 2022). Domašaj predloga koji slede ne iscrpljuje se, međutim, u ispunjenju merila.

Predlozi

Predlozi su razvrstani prema instrumentu koji zahtevaju. Najveći deo može se sprovesti izmenom Pravilnika o načinu izvršenja vanzavodskih sankcija i mera i organizaciji i radu poverenika („Službeni glasnik RS“, br. 30/2015), donetog na osnovu člana 61. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, dakle na istom nivou propisa na kojem je uređeno i hrvatsko rešenje. Dva predloga traže izmenu zakona i posebno su označena.

Određivanje nosioca izvršenja mere iz člana 83. KZ (izmena zakona)

Krivični zakonik predviđa izvršenje mere na slobodi (čl. 83. st. 5. KZ), a član 5. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera ne navodi je među poslovima izvršenja, pa mera koja se izvršava u zajednici nema propisanog nosioca. Dok taj raskorak traje, pitanje o tome ko šta duguje osuđenom ne može se ni postaviti. Predlaže se dopuna člana 5. tačkom koja izričito obuhvata nadzor nad izvršenjem te mere na slobodi. Intervencija ne dira nijedan materijalnopravni uslov, nego dovršava ono što Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u članu 12. već pretpostavlja. Predlog se

ONLINE FIRST

odnosi na prvo pitanje iz matrice: da li propis omogućava osuđenom da unapred zna šta se od njega traži i šta mu se zauzvrat obezbeđuje.

Postupak upućivanja na tretman

Član 35. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera ostavlja saradnju sa zdravstvenim sistemom na proceni poverenika, bez propisanog oblika upućivanja i bez obaveze na strani ustanove kojoj se osuđeni upućuje, pa upućivanje ostaje jednosmerni akt: poverenik nešto zatraži, a niko nije dužan da odgovori. Predlaže se da Pravilnik uredi obavezu poverenika da tretman dogovori sa stručnim licem kojem osuđenog upućuje i da mu uz upućivanje dostavi pisani akt, prepis sudske odluke i nalaz stručne procene, po uzoru na hrvatsko rešenje iz člana 19. u vezi sa članom 14. Pravilnika o načinu obavljanja probacijskih poslova, koje uređuje dokumentaciju koja prati upućivanje. Pravilnik, međutim, uređuje samo postupanje Povereničke službe; obaveza zdravstvene ustanove da upućivanje primi i izvesti o toku tretmana traži međuresorni protokol, a razmena podataka i zakonski osnov. Tek oba akta zajedno čine upućivanje odnosom sa dve strane.

Rok za otpočinjanje izvršenja

Od pravnosnažnosti odluke do početka primene mere u proseku se čekalo 8,71 mesec, dok je sama mera trajala 4,54 meseca, pa je odlaganje izvršenja veći problem od njegovog sadržaja. Lice koje je u trenutku izricanja imalo potrebu za lečenjem u trenutku otpočinjanja mere može biti u sasvim drugom stanju, a nalog i dalje glasi isto. Predlaže se da se Pravilnikom propiše rok u kojem je poverenik dužan da otpočne postupak upućivanja, uz obavezu obaveštavanja suda kada rok ne može biti ispoštovan iz razloga koji ne stoje na strani osuđenog.

Razdvajanje dve ocene u izveštaju

Izveštaj iz člana 36. stav 4. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera trebalo bi da odvojeno prikazuje poštovanje naloga, dakle javljanje, dolazak i saradnju sa ustanovom, i okolnosti koje se tiču dostupnosti i toka tretmana, uključujući i one na strani sistema. Bez tog razdvajanja stepenovani instrumentarijum iz člana 76. Krivičnog zakonika ostaje nesprovodiv, jer sud bira između četiri reakcije bez podatka koji bi izbor mogao da opravda.

ONLINE FIRST

Oživljavanje diverzionog koloseka

Obaveza iz člana 283. stav 1. tačka 5. Zakonika o krivičnom postupku primenjuje se u tri promila slučajeva, iako je konstrukcijski najbliža austrijskom rešenju i jedina počiva na pristanku osumnjičenog. Predlaže se donošenje opšteg obaveznog uputstva Vrhovnog javnog tužilaštva o primeni tog člana, kojim bi se razgraničile nadležnosti tužilaštva i Povereničke službe i uredio postupak upućivanja, uz zaključivanje protokola sa zdravstvenim ustanovama. Kolosek koji počiva na pristanku jedini je kod kojeg su uslovi za nastanak radnog saveza ispunjeni već po prirodi instituta, pa je njegova neupotrebljenost posebno teško objašnjiva.

Trajanje vezano za potrebu, ne za kaznu (izmena zakona)

Nalaz o dvema merama bezbednosti (obaveznom lečenju narkomana i obaveznom lečenju alkoholičara) ima neposrednu normativnu posledicu. Ako trajanje vezano za kliničku potrebu podiže motivaciju, a trajanje vezano za dužinu kazne je snižava, onda rešenje iz čl. 84. st. 2. KZ, prema kojem mera obaveznog lečenja alkoholičara traje dok postoji potreba za lečenjem, ali ne duže od izrečene kazne zatvora, treba uskladiti sa rešenjem iz čl. 83. st. 2. i 3. KZ, prema kojem mera obaveznog lečenja narkomana traje dok postoji potreba za lečenjem, ali ne duže od tri godine, i to i kada je izrečena uz kraću kaznu zatvora. Drugim rečima, i trajanje mere obaveznog lečenja alkoholičara trebalo bi vezati za stručnu procenu potrebe za lečenjem, uz zakonski maksimum od tri godine, a ne za dužinu izrečene kazne. Isto važi za praksu izricanja mere u trajanju kraćem od zakonskog maksimuma.

Stručna procena bez prognoze ishoda

Nemačko iskustvo govori u prilog vezivanju ulaznog kriterijuma za stručnu procenu stanja, ali i protiv zahteva za prognozom ishoda lečenja u pojedinačnom slučaju (Baur & Querengässer, 2024). Isto važi za kriterijume koji rizikuju posrednu diskriminaciju: okolnost da nemački zakonodavac nedovoljno poznavanje jezika navodi kao razlog zbog kojeg očekivanje uspešnog lečenja neće biti opravdano pokazuje kako se ograničenje ponude tretmana pretvara u svojstvo korisnika (Kinzig, 2024).

ONLINE FIRST

Evidentiranje i vidljivost pozitivnog ishoda

Uputstvom bi trebalo propisati da se obaveze iz člana 73. Krivičnog zakonika koje se odnose na supstance evidentiraju kao poseban podatak, kao i podaci o merama medicinskog karaktera koje se izvršavaju na slobodi; bez toga evaluacija koju traže evropski dokumenti ostaje bez predmeta. Uz to, pojedinačnim programom postupanja osuđeni bi trebalo da bude izričito upoznat sa mogućnošću iz člana 37. Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, koji povereniku nalaže da na osnovu ostvarenog uspeha u izvršenju zaštitnog nadzora sudu predloži zamenu ili ukidanje pojedinih obaveza, jednako kao što se upoznaje sa posledicama neizvršenja. U odnos se time uvodi i izgled na poboljšanje položaja, srodno austrijskom rešenju.

Zaključak

Posmatran kroz matricu terapijske jurisprudencije, domaći režim naloženog lečenja zavisnosti pokazuje dosledno antiterapijsko svojstvo. Zakon detaljno uređuje otkrivanje upotrebe supstanci, a ne uređuje upućivanje na tretman. Propisuje podršku tamo gde je učešće dobrovoljno, a izostavlja je tamo gde je obaveza naložena. Ne omogućava razlikovanje neispunjenja pripisivog osuđenom od onog pripisivog sistemu. I, što je najupečatljivije, kod dveju gotovo istovetnih mera vezuje trajanje za dva različita merila, uz koja se u dostupnom domaćem istraživanju opisuju različiti učinci na motivaciju za lečenje.

Srbija pri tome nema manjak pravnih instrumenata. Ima ih tri, a koristi onaj koji najmanje liči na lečenje: prosečno četiri i po meseca u ustanovi, posle gotovo devet meseci čekanja, uz odlazak u zatvor na kraju. Dostupni podaci ukazuju na marginalnu primenu dvaju koloseka bliskih evropskim preporukama, dok je za onaj koji praktičari ocenjuju najdelotvornijim Upravi za izvršenje krivičnih sankcija 2020. dostavljeno svega devetnaest odluka.

Ključna teškoća, dakle, nije sama prinuda nego nejasnoća uloga koju propis proizvodi unutar prinudnog okvira. Uporedna analiza pokazuje da se ista pravna konstrukcija može zadržati uz bitno drukčije uređeno izvršenje, a hrvatski primer da je za najveći deo toga dovoljan podzakonski akt. Rad ne tvrdi da bi predloženo učinilo naloženo lečenje delotvornim, jer raspoloživi dokazi takvu tvrdnju ne podupiru. Tvrdi da bi ga učinilo proverljivim i da bi neuspeh, kada nastupi, dobio adresu.

ONLINE FIRST

Literatura

Antolović, Lj., Barić, M., & Devčić, S. (2021). Sigurnosna mjera obveznog psihosocijalnog tretmana – izazovi u izvršavanju. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 28*(2), 569–601. https://doi.org/10.54070/hljk.28.2.14

Bajović, V. (2010). Therapeutic jurisprudence and problem-solving courts. *Crimen, 1*(2), 257–269. https://doi.org/10.5937/crimen1002257B

Baur, A., & Querengässer, J. (2024). Alles beim Alten beim „neuen 64er"? Hinweise für die Auslegung der neu gefassten Anordnungsvoraussetzungen des § 64 StGB. *Strafverteidiger, 44*(4), 270–276.

Bordin, E. S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 16*(3), 252–260. https://doi.org/10.1037/h0085885

Council of the European Union. (2018). *Promoting the use of alternatives to coercive sanctions for drug using offenders-Council conclusions (8 March 2018)* (doc. 6931/18).

European Commission. (2016). *Study on alternatives to coercive sanctions as response to drug law offences and drug-related crimes*. Publications Office of the EU.

Gesetz zur Überarbeitung des Sanktionenrechts, BGBl. I 2023, Nr. 203. (2023).

Herzog-Evans, M. (2016). Law as an extrinsic responsivity factor: What's just is what works! *European Journal of Probation, 8*(3), 146–169. https://doi.org/10.1177/2066220316678750

Herzog-Evans, M. (2024). 'You take me for a moron or what'? Analysing French felony courts through legitimacy of justice and therapeutic jurisprudence lenses. *European Journal of Probation, 16*(2), 176–199. https://doi.org/10.1177/20662203241281023

Howieson, J. A. (2023). A framework for the evidence-based practice of therapeutic jurisprudence: A legal therapeutic alliance. *International Journal of Law and Psychiatry, 89*, 101906. https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2023.101906

Ilie, C., Șerban, I.-V., & Dan, A.-N. (2024). Probation counseling for substance use disorders in Romania: An analysis of challenges and opportunities. *European Journal of Probation, 16*(3), 248–265. https://doi.org/10.1177/20662203241295488

Kaiser, K. A., & Holtfreter, K. (2016). An integrated theory of specialized court programs: Using procedural justice and therapeutic jurisprudence to promote offender compliance and rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior, 43*(1), 45–62. https://doi.org/10.1177/0093854815609642

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23, 36/24 i 136/25 (Republika Hrvatska). (2025).

Kinzig, J. (2024). Erste Erfahrungen mit der neu geregelten Unterbringung nach § 64 StGB. *Strafverteidiger, 44*(8), 544–550.

Klag, S., O'Callaghan, F., & Creed, P. (2005). The use of legal coercion in the treatment of substance abusers: An overview and critical analysis of thirty years of research. *Substance Use & Misuse, 40*(12), 1777–1795. https://doi.org/10.1080/10826080500260891

ONLINE FIRST

Kolaković-Bojović, M. (2017). Uslovni otpust i mere bezbednosti medicinskog karaktera. U S. Bejatović & I. Jovanović (Ur.), *Mere bezbednosti medicinskog karaktera – pravni i medicinski aspekt (regionalna zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja)* (str. 145–154). Misija OEBS-a u Srbiji.

Kolaković-Bojović, M., Batrićević, A., & Matić Bošković, M. (2022). *Analiza uticaja primene alternativnih sankcija i mera u Republici Srbiji u periodu od 2015. do 2020. godine*. Misija OEBS-a u Srbiji i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Kovčo Vukadin, I., & Špero, J. (2015). Hrvatski probacijski sustav: postignuća i perspektive. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 22*(2), 671–715.

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019, 94/2024 i 63/2026. (2026).

Međedović, J., Petrović, B., & Vujičić, N. (2019). *Analiza primene mera bezbednosti medicinskog karaktera u krivičnopravnom sistemu Republike Srbije*. Misija OEBS-a u Srbiji i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Pravilnik o načinu izvršenja vanzavodskih sankcija i mera i organizaciji i radu poverenika, Službeni glasnik RS, br. 30/2015. (2015).

Pravilnik o načinu obavljanja probacijskih poslova, Narodne novine, br. 68/2019 i 81/2021 (Republika Hrvatska). (2021).

Ross, E. C., Polaschek, D. L. L., & Ward, T. (2008). The therapeutic alliance: A theoretical revision for offender rehabilitation. *Aggression and Violent Behavior, 13*(6), 462–480. https://doi.org/10.1016/j.avb.2008.07.003

Sentencing Act 2020, c. 17 (Ujedinjeno Kraljevstvo). (2020).

Stevens, A., Berto, D., Frick, U., Hunt, N., Kerschl, V., McSweeney, T., Oeuvray, K., Puppo, I., Santa Maria, A., Schaaf, S., Trinkl, B., Uchtenhagen, A., & Werdenich, W. (2006). The relationship between legal status, perceived pressure and motivation in treatment for drug dependence: Results from a European study of quasi-compulsory treatment. *European Addiction Research, 12*(4), 197–209. https://doi.org/10.1159/000094422

Stojanović, Z. (2014). Mere bezbednosti psihijatrijskog lečenja: Prinudno psihijatrijsko lečenje kao krivična sankcija. *Crimen, 5*(2), 145–172.

Strafgesetzbuch (StGB), § 64 (Savezna Republika Nemačka). (2023).

Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija za period 2022–2027. godine, Službeni glasnik RS, br. 142/2022. (2022).

Sturm, A., de Vogel, V., & Huibers, M. J. H. (2022). Two sides of the working alliance: A qualitative study from the perspective of both probationers and probation officers. *European Journal of Probation, 14*(1), 40–59. https://doi.org/10.1177/20662203211056486

Sturm, A., & Menger, A. (2026). Predicting recidivism: The perspectives of both probation practitioners and clients on their working alliance. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. Advance online publication. https://doi.org/10.1177/0306624X261445407

Suchtmittelgesetz (SMG), BGBl. I Nr. 112/1997 (Republika Austrija). (1997).

ONLINE FIRST

Tomlin, J., Meise, E., Wegner, J., & Völlm, B. (2024). Mandatory substance use treatment for justice-involved persons in Germany: A systematic review of reoffending, treatment and the recurrence of substance use outcomes. *Frontiers in Psychiatry, 14*, Article 1217561. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1217561

Werb, D., Kamarulzaman, A., Meacham, M. C., Rafful, C., Fischer, B., Strathdee, S. A., & Wood, E. (2016). The effectiveness of compulsory drug treatment: A systematic review. *International Journal of Drug Policy, 28*, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2015.12.005

Wexler, D. B. (1990). *Therapeutic jurisprudence: The law as a therapeutic agent*. Carolina Academic Press.

Wild, T. C. (2006). Social control and coercion in addiction treatment: Towards evidence-based policy and practice. *Addiction, 101*(1), 40-49. https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01268.x

Winick, B. J., & Wexler, D. B. (Eds.). (2003). *Judging in a therapeutic key: Therapeutic jurisprudence and the courts*. Carolina Academic Press.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik RS, br. 55/2014 i 35/2019. (2019).

Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, Službeni glasnik RS, br. 55/2014 i 87/2018. (2018).

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 i 62/2021. (2021).

Mandated addiction treatment and the therapeutic properties of legislation: The normative framework and its enforcement in Serbia*

Olga Tešović

Judicial Academy, Belgrade, Serbia

Introduction. Therapeutic jurisprudence examines the therapeutic and anti-therapeutic properties of legal rules, while recent probation theory proposes that the legal system itself be treated as an external component of the responsivity principle. On this view, how enforcement of an addiction treatment obligation is designed ceases to be a technical matter and becomes a determinant of what the measure can achieve. *Objective.* The paper examines whether the Serbian enforcement regime creates the conditions under which mandated treatment can produce change. *Methods.* Normative-dogmatic analysis conducted through a therapeutic jurisprudence and procedural justice grid, secondary analysis of Serbian empirical studies, comparative analysis of arrangements in Germany, Austria, England and Wales, and Croatia, and a review of recent literature on the working alliance and quasi-compulsory treatment. *Results.* Serbian law provides three tracks for mandated addiction treatment, yet the

ONLINE FIRST

two therapeutically designed tracks are virtually unused, while the one actually applied amounts to brief institutionalisation followed by imprisonment. Practitioner accounts of two near-identical security measures, differing in whether their duration is tied to the sentence or to clinical need, point to divergent motivational effects of legal design, so its anti-therapeutic force can be examined within Serbian law itself. *Conclusion.* The analysis locates the key difficulty not in coercion as such, but in the role ambiguity legislation produces within a coercive framework. The proposed changes are largely achievable through subordinate legislation and align with the direction of European policy on alternative sanctions and with Serbia's reform objectives under Chapter 23.

KEYWORDS: addiction / mandated treatment / therapeutic jurisprudence / procedural justice / probation / working alliance

PRIMLJENO: 11. 8. 2026.
REVIDIRANO: 4. 10. 2026.
PRIHVAĆENO: 5. 10. 2026.

ONLINE FIRST

* Predloženo citiranje: Tešović, O. (2026). Naloženo lečenje zavisnosti i terapijska svojstva propisa: Normativni okvir i izvršenje u Srbiji. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 45*(3), pp–pp. https://doi.org/10.47152/ziksi2026034

©2026 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).